हिराधन राईको जीवनी, व्यक्तित्व र कृतित्व

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, मानविकी तथा सामाजिकशास्त्र सङ्कायअन्तर्गत
नेपाली केन्द्रीय विभागको स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्षको
दसौं पत्र प्रयोजनका लागि प्रस्तुत

शोधपत्र

शोधार्थी
मकरचन्द्र राई
त्रिभुवन विश्वविद्यालय
नेपाली केन्द्रीय विभाग
२०७२

शोधनिर्देशकको मन्तव्य

त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजिकशास्त्र सङ्कायअन्तर्गत नेपाली केन्द्रीय विभागको एम.ए. दोस्रो वर्षका विद्यार्थी श्री मकरचन्द्र राईले **हिराधन राईको जीवनी, व्यक्तित्व र कृतित्व** शीर्षकको शोधपत्र मेरा निर्देशनमा तयार पार्नुभएको हो । यसको आवश्यक मूल्याङ्कनका लागि सिफारिस गर्दछु ।

२०७१/१२/१४

....

प्रा.डा. खगेन्द्रप्रसाद लुइटेल

शोधनिर्देशक

स्वीकृति पत्र

शोधपत्र मूल्याङ्कन समिति

१. प्रा.डा. देवीप्रसाद गौतम ....
विभागीय प्रमुख

२. प्रा.डा. खगेन्द्रप्रसाद लुइटेल ....
शोधनिर्देशक

३. सप्रा. नारायनप्रसाद शर्मा ....
बाह्य निरीक्षक

कृतज्ञताज्ञापन

प्रस्तुत **हिराधन राईको जीवनी, व्यक्तित्व र कृतित्व** शीर्षकको शोधपत्र स्नातकोत्तर तह नेपाली विषयको दशौं पत्रको प्रयोजनको लागि मैले श्रद्धेय गुरु प्रा.डा. खगेन्द्रप्रसाद लुइटेलज्यूको निर्देशनमा तयार पारेको छु । मैले शोधकार्यमा भोग्नुपरेका समस्याहरूको सहज समाधानको लागि वहाँबाट प्राप्त अमूल्य सुझाव, सल्लाह र निर्देशनको अमूल्य भूमिका रहेको छ । श्रद्धेय गुरुको निर्देशनले गर्दा नै मैले यो कार्य समय सीमाभित्र सम्पन्न गर्न सकेको छु । म वहाँप्रति हार्दिक आभार एवम् श्रद्धाभाव व्यक्त गर्दछु ।

यस शोधपत्र तयार गर्ने क्रममा आवश्यक सूचना सहज ढङ्गले उपलब्ध गराइदिनु हुने शोधनायक श्री हिराधन राईको भूमिकाप्रति हार्दिक कदर गर्दै वहाँको बारे शोधपत्र तयार पार्ने अवसर मिलेकोमा कृतज्ञ भएको छु ।

शोध विषयसँग सम्बन्धित सामग्री र सूचना उपलब्ध गर्नुका साथै यस शोधपत्र तयार पार्ने क्रममा विभिन्न सुझाव र सल्लाह दिइ तनमनले सहयोग गर्नुहुने मित्र श्री पुरण राईले लगाएको गुणप्रति अनुगृहित छु । साथै शोधकार्य गर्नको लागि आवश्यक सामग्री सङ्कलन तथा विभिन्न सुझाव सल्लाहका लागि मित्र रमेशचन्द्र राई, वेदीकुमार राई लगायत भाइहरू सुमन तामाङ, शिव सङ्गम राईप्रति धन्यवाद ज्ञापन गर्दछु । त्यस्तै दिक्तेल क्याम्पस पुस्तकालय, सौजन्य पुस्तकालय दिक्तेल तथा त्रि.वि. केन्द्रीय पुस्तकालय कीर्तिपुर समेतको सहयोगप्रति आभार गर्नुका साथै यस शोधपत्रको टाइप गरी सहयोग पुऱ्याउनु हुने मित्र भोला महर्जनलाई धन्यवाद प्रदान गर्दछु ।

शैक्षिक सत्र - २०६७/०६८

सिम्बोल नं. २८०६८१ ……………………

मितिः २०७१।१२।२६ मकरचन्द्र राई

विषयसूची

पृष्ठ

पहिलो परिच्छेद : शोधपरिचय

१.१	शोधको परिचय	१
१.२	समस्याकथन	१
१.३	उद्देश्य	१
१.४	पूर्वकार्यको समीक्षा	२
१.५	शोधकार्यको सीमाङ्कन	४
१.६	शोधविधि	४
१.७	शोधको रूपरेखा	४

दोस्रो परिच्छेद : हिराधन राईको जीवनी

२.१	जन्म र जन्मस्थान	५
२.२	बाल्यकाल र स्वभाव	५
२.३	शिक्षा	५
२.४	वैवाहिक सम्बन्ध	६
२.५	सन्तानहरू	६
२.६	जागिरे जीवन	६
२.७	साहित्यसिर्जनाको प्रेरणा	६
२.८	साहित्यको लेखन प्रारम्भ	७
२.९	लेखनका विधाहरू	७
२.१०	प्रकाशित कृतिहरू	८
२.११	फुटकर सिर्जनाहरू	८
२.१२	सम्पादन	९
२.१३	संस्थागत संलग्नता	१०
२.१४	सम्मान तथा पुरस्कार	१०
२.१५	आर्थिक अवस्था	१०
२.१६	दुःखसुखका क्षणहरू	११
२.१७	साहित्य र समाजप्रति हिराधन राईका अवधारणा	११

तेस्रो परिच्छेद : हिराधन राईको व्यक्तित्व

३.१	साहित्यकार व्यक्तित्व	१३
	३.१.१ कवि व्यक्तित्व	१३
	३.१.२ कथाकार व्यक्तित्व	१३
	३.१.३ सम्पादक व्यक्तित्व	१४
३.२	साहित्येतर व्यक्तित्व	१४
	३.२.१ प्रशासक व्यक्तित्व	१४
	३.२.२ शिक्षक व्यक्तित्व	१४

३.२.३ अभियन्ता व्यक्तित्व १४
३.२.४ राजनैतिक व्यक्तित्व १५
३.२.५ समाजसेवी व्यक्तित्व १५
३.२.६ प्रेरक व्यक्तित्व १५
३.२.६ सम्मानित तथा पुरस्कृत व्यक्तित्व १५
३.३ जीवनी र व्यक्तित्वबिच अन्तर्सम्बन्ध १६
चैथो परिच्छेद : हिराधन राईको साहित्यिकयात्रा
४.१ पहिलो चरण १७
४.२ दोस्रो चरण १८
पाँचौं परिच्छेद : हिराधन राईका कृतिहरुको विश्लेषण
५.१ खोलीबुङ कथासङ्ग्रहको विश्लेषण २०
५.१.१ खोलीबुङ २०
५.१.१.१ कथानक २०
५.१.१.२ सहभागी र सहभागिता २१
५.१.१.३ परिवेश २२
५.१.१.४ दृष्टिबिन्दु २२
५.१.१.५ उद्देश्य २३
५.१.१.६ भाषाशैली २३
५.१.२ अपराधी हात २४
५.१.२.१ कथानक २४
५.१.२.२ सहभागी र सहभागिता २४
५.१.२.३ परिवेश २४
५.१.२.४ दृष्टिबिन्दु २५
५.१.२.५ उद्देश्य २५
५.१.२.६ भाषाशैली २५
५.१.३ रुटिन बदलियो २६
५.१.३.१ कथानक २६
५.१.३.२ सहभागी र सहभागिता २६
५.१.३.३ परिवेश २७
५.१.३.४ दृष्टिबिन्दु २७
५.१.३.५ उद्देश्य २७
५.१.३.६ भाषाशैली २८
५.१.४ तृष्णा २८
५.१.४.१ कथानक २८
५.१.४.२ सहभागी र सहभागिता २८
५.१.४.३ परिवेश २९

५.१.४.४ दृष्टिबिन्दु २९
५.१.४.५ उद्देश्य २९
५.१.४.६ भाषाशैली २९
५.१.५ विमोचनको सपना ३०
५.१.५.१ कथानक ३०
५.१.५.२ सहभागी र सहभागिता ३०
५.१.५.३ परिवेश ३१
५.१.५.४ दृष्टिबिन्दु ३१
५.१.५.५ उद्देश्य ३१
५.१.५.६ भाषाशैली ३१
५.१.६ अजम्बरी फूल ३२
५.१.६.१ कथानक ३२
५.१.६.२ सहभागी र सहभागिता ३२
५.१.६.३ परिवेश ३३
५.१.६.४ दृष्टिबिन्दु ३३
५.१.६.५ उद्देश्य ३३
५.१.६.६ भाषाशैली ३३
५.१.७ राममति चौतारो र रातकी रानी ३४
५.१.७.१ कथानक ३४
५.१.७.२ सहभागी र सहभागिता ३५
५.१.७.३ परिवेश ३५
५.१.७.४ दृष्टिबिन्दु ३५
५.१.७.५ उद्देश्य ३६
५.१.७.६ भाषाशैली ३६
५.१.८ सागरमति ३७
५.१.८.१ कथानक ३७
५.१.८.२ सहभागी र सहभागिता ३७
५.१.८.३ परिवेश ३८
५.१.८.४ दृष्टिबिन्दु ३८
५.१.८.५ उद्देश्य ३९
५.१.८.६ भाषाशैली ३९
५.१.९ चिठी ४०
५.१.९.१ कथानक ४०
५.१.९.२ सहभागी र सहभागिता ४०
५.१.९.३ परिवेश ४१
५.१.९.४ दृष्टिबिन्दु ४१

५.१.९.५ उद्देश्य ४१
५.१.९.६ भाषाशैली ४१
५.१.१० फूल र पत्थरको आँसु ४३
५.१.१०.१ कथानक ४३
५.१.१०.२ सहभागी र सहभागिता ४३
५.१.१०.३ परिवेश ४४
५.१.१०.४ दृष्टिबिन्दु ४४
५.१.१०.५ उद्देश्य ४४
५.१.१०.६ भाषाशैली ४५
५.१.११ फेरि अर्को आरोहण ४६
५.१.११.१ कथानक ४६
५.१.११.२ सहभागी र सहभागिता ४६
५.१.११.३ परिवेश ४६
५.१.११.४ दृष्टिबिन्दु ४७
५.१.११.५ उद्देश्य ४७
५.१.११.६ भाषाशैली ४८
५.१.१२ लोकतन्त्र र लोडसेडिङ ४८
५.१.१२.१ कथानक ४८
५.१.१२.२ सहभागी र सहभागिता ४९
५.१.१२.३ परिवेश ४९
५.१.१२.४ दृष्टिबिन्दु ४९
५.१.१२.५ उद्देश्य ५०
५.१.१२.६ भाषाशैली ५०
५.१.१३ कुकुरदेखि सावधान ५१
५.१.१३.१ कथानक ५१
५.१.१३.२ सहभागी र सहभागिता ५१
५.१.१३.३ परिवेश ५१
५.१.१३.४ दृष्टिबिन्दु ५२
५.१.१३.५ उद्देश्य ५२
५.१.१३.६ भाषाशैली ५२
५.१.१४ साप्सु गडतिर ५३
५.१.१४.१ कथानक ५३
५.१.१४.२ सहभागी र सहभागिता ५४
५.१.१४.३ परिवेश ५५
५.१.१४.४ दृष्टिबिन्दु ५५
५.१.१४.५ उद्देश्य ५५

५.१.१४.६ भाषाशैली ५५
५.१.१५ पच्चिस वर्ष ५६
५.१.१५.१ कथानक ५६
५.१.१५.२ सहभागी र सहभागिता ५६
५.१.१५.३ परिवेश ५७
५.१.१५.४ दृष्टिबिन्दु ५७
५.१.१५.५ उद्देश्य ५७
५.१.१५.६ भाषाशैली ५८
५.१.१६ अद्भूत आँखा ५८
५.१.१६.१ कथानक ५८
५.१.१६.२ सहभागी र सहभागिता ५९
५.१.१६.३ परिवेश ५९
५.१.१६.४ दृष्टिबिन्दु ५९
५.१.१६.५ उद्देश्य ५९
५.१.१६.६ भाषाशैली ६०
५.२ हिराधन राईका फुटकर कथाहरुको विश्लेषण ६०
५.२.१ अलन्तर ६०
५.२.२ चिसिएको सम्बन्ध ६०
५.२.३ बेसौते ६१
५.२.४ खडेरी ६१
५.२.५ फूलको जोवन ६२
५.२.६ साँच्चि नै तर्किला गाउँ फिरी ? ६२
५.२.७ बिरामी नं. १५ ६२
५.२.८ बिच बाटो ६३
५.२.९ शङ्कर काका ६३
५.३ निष्कर्ष ६४
५.४ हिराधन राईका फुटकर कविताहरूको विश्लेषण ६५
५.४.१ देशको माया कविताको विश्लेषण ६५
५.४.१.१ परिचय ६५
५.४.१.२ मूलभाव ६५
५.४.१.३ दृष्टिबिन्दु ६६
५.४.१.४ उद्देश्य ६६
५.४.१.५ भाषाशैली ६६
५.४.२ मेरो मान्छे कविताको विश्लेषण ६७
५.४.२.१ परिचय ६७
५.४.२.२ मूलभाव ६७

५.४.२.३ दृष्टिबिन्दु ६८
५.४.२.४ उद्देश्य ६८
५.४.२.५ भाषाशैली ६८
५.४.३ भोक, नयाँ वर्ष र एक छाक कविताको विश्लेषण ६८
५.४.३.१ परिचय ६८
५.४.३.२ मूलभाव ६९
५.४.३.३ दृष्टिबिन्दु ६९
५.४.३.४ उद्देश्य ६९
५.४.३.५ भाषाशैली ६९

छेटौं परिच्छेद : हिराधन राईका कथागत प्रवृत्ति

६.१. यौन मनोविश्लेषण ७१
६.२ यौन व्यवस्थापनको चाहना ७२
६.३ उपमानको रूपमा प्रकृतिको चित्रण ७२
६.४ सांस्कृतिक प्रेम ७२
६.५ चोखो प्रेमप्रति सम्मान ७३
६.६ द्वन्द्वको प्रभाव ७३
६.७ धार्मिक आस्था र विश्वास ७४
६.८ ग्रामीण जीवनको पदार्पण ७४
६.९ राजनीतिप्रति व्यङ्ग्य ७४

सातौँ परिच्छेद : सारांश र निष्कर्ष

७.१ सारांश ७६
७.२ निष्कर्ष ७७

परिशिष्ट
सन्दर्भसामग्री